

ALFÖLDY JENŐ / Balla Zsófia: *Eleven tér*

Nem szeretem a könnyű kezű besorolásokat, de ha a „posztmodern” szónak valóban olyan nemes csengése van, mint ahogy mostanában csendítgetik, akkor a lírában olyan költők adnak neki karátokat, mint Balla Zsófia. A posztmodern vonzó meghatározása szerint ez az az irányzat, amely úgy kívánja meghaladni előzményét, a modernizmust (avantgárdot, neoavantgárdot), hogy nem tagadja meg annak vívmányait, hanem beépíti magába, miközben régi hagyományokat is föllevenít. El akarja kerülni a végső határáig eljutott modernizmus egyetlen lehetséges további lépését, a költészet önmegsemmisítéséig vezető teljes elhallgatást.

Balla Zsófia 1965 és 1986 közt keletkezett verseinek tömör válogatása, a mindössze kilencven oldalnyi *Eleven tér* egy tudatosan építkező, karakteres költőegyéniséget mutat be. Nem hinném, hogy a Kolozsváron és Bukarestben működő lírikus elhatározásszerűen lett „posztmodern” költő, de az irányzat jól felfogott kritériumainak tökéletesen megfelel. Azazhogy több is annál, egyéniség lévén. A kötet második verse – gondolom, a hatvanas évek sűrűjéből való – már olyan költőnek mutatja, aki tisztában van mestersége minden fogásával, és bátran vállalkozik a kísérletre. *Az idő, míg ezt olvasod* című verse az írást mint a lét egy szakaszát elemzi az írás közben, s ez a személyiség modern megkettőződésével jár. Az olvasót szólítja fel arra, hogy kövesse őt a személyiség megkettőződésében – olvasóként élje át, amit ő a vers szerzőjeként: „míg e sorokat megérted, rohanvást öregszenek szerveid”, és „már megint más vagy, nem az, aki az olvasást elkezdte”. A héraikleitoszi gondolatot alkalmazza: azt sugallja, hogy nem léphetünk kétszer ugyanabba a versfolyamatba. A személytől személyig, „lélektől lélekgig” szóló közlés iránti kételyét fejezi ki. Ilyen „belső körülmények” között az önismeret, az önmeghatározás és az *önbemérés* lesz a feladat: meghatározni a létezés abszcisszái és ordinátái között az ÉN helyzetét, mibenlétét. Metaforikus meghatározás ez: a két, különemű minőség által megszabott metszéspontban jön létre az új ismeret, melyben hasonló és hasonlított elmosódik, s felragyog az egyénileg alkotott költői fogalom. A létben az elmúlás, az emlékezetben a feledés – és viszont; s mindez a heroikus reménytelen költői vállalkozás megszüntetve megőrzött összetevője lesz. „A szitakötő befejezi repülését. / Koszorúd mindenkor / kirajzolódik a Kerten” – mondja a *Szemlélődés zugai*-ban. Hogy jön a szitakötő a koszorúhoz? A koszorú a kerthez? Úgy, hogy mindegyik külön-külön a metaforája valaminek – a szitakötő az elmúlásé, a kert a boldogságé, legalábbis a termékeny életé, a koszorú pedig az itthagyt emlékeké. Nem a dolgok, nem a tárgyak, nem a látvány kínálta asszociációs pályát követi – metaforái nem a hasonlóságon alapulnak, hanem különemű dolgok vonatkoznak összefüggő fogalmakra, melyek már szorosan kapcsolódnak egymáshoz egy újszerű verslogika láncolatában.

A látható, tapasztalható dolgok nem függenek össze, a mögöttük meghúzódó fogalmak azonban igen – és ennek messzemenő következményei vannak a versekben. A poszt-

modern költő, szakítva a költészet korábbi személytelenségével és hermetikus elzárkózásával, mely kizárta köréből a politikát, a társadalmi közérzetjelzéseket, új érzékenységet és új személyességet igényel. Mégis tiszteli elődeinek hermetikus rejtelmességét, egyrészt mert nem hisz a korlátolt, nosztalgikus egyértelműségben, másrészt – ez Balla Zsófia helyzeti sajátága – rákényszerül az áttételes beszédre, mert különben a hetvenes-nyolcvanas évek Romániájában költői létét, s egyáltalán, a létét vetné kockára „közvetlenül”. Úgy vélem, ez a két körülmény tartja a költőt a hetvenes évek második felétől a posztmodern vonzásokörében. A *méretétől egyre messzebb* látja eszményeit beszédes című versében; eszményei pedig a megcsúfolt emberi jogok, a demokrácia, szabadság. Ami más költőnek csupán ismeretelméleti belátás, az neki emberjogi, nemzeti sérelem: valóság és ideál tragikus kettészakadása. A madár itt az eszmék jelképe: „a Nap másik felére” repülnek, platóni messzeségbe, „Egyre messzebb a távcsövektől”, vakító égítést mögé, követhetetlenül.

Wittgenstein mondja: a bizonyosság a megnyugodott tudás. Amíg a tudás békétlen, háborgó, addig benne munkál a kétely. De mi van akkor, ha a szorongás is jelen van a bizonyosságban? Ha negatív, káros, veszélyes dolgokról szerzünk bizonyosságot? Állandó veszélyben élni, a biztosan végzetes kimenetelű körülmények között, jövőtlenül: ez már a reménytelenség bizonyossága. S a reménytelenség szétrágja az embert, mint a természetek a fát: „átjárnak a bizonyosság-termeszek, (...) s érzed: faporrá szétesel!” Eörsi István egyszer Baudelaire-rel szemlélte, hogy a költői pillanat abszolutizálása akkor is jogos, ha bölseleti értelemben csak viszonylagosnak tekinthető; a régi pesszimizmus-viták végére tett ezzel pontot. És Balla Zsófia, mint korábban, a továbbiakban is hírt ad a reményről. A *Zsoltár* a nem is nagyon burkolt szellemi ellenállás verse: „Nem azért hívlak, hogy elvesszetek, / nem azért kaptatok életet, / hogy eldobassék!” Bölcs kettősség rejlik ebben az intésben: egyik jelentése az, hogy bűn a rabságba belenyugodni, a másik, hogy végzetes lehet a kétségbeesett kisebbségi döntés, a vesztebe rohanó elvakultság. Mert „Nincs egyéb bizonyosság, csak ti magatok, / a föld, ahol éltek, a szó, / amit kimondtok.” A kard a zsarnoké, a bátorság a fegyvertelenek fegyvere: „Emeljétek föl szíveteket! – így szól az Úr, / és ne féljétek a kardot.” Nem lehet ezt időszerűsítés nélkül tudomásul venni: Tökés László temesvári helytállására kell értenem, akkor is, ha évekkorábban íródott.

Csak a prágai, varsói, erdélyi közelmúlt ismeretében érthetjük meg a ilyen gesztusait: „elmennek mellettem az emberek, (...) s ők nem látnak engem sem, a benzinnel / leöntött felkiáltójelet!” Másutt: „Vékony cinkréteg vasárnapjainkon, / bevonja őket fémes, szürke ízzel / a lengyelekről szóló hír (...)” Nem véletlen, hogy Csoóri Sándor hasonlat- és mondat szerkesztési módja visszhangzik egy-egy versrészletében: „A csend mint a híd s alatta aknák, / a félelem kioldott gránát a kézben, / elrejtő bozótos most az idő, / a nyugalom, mint száműzött forradalmár.” Ez a sor jut eszembe erről Csoóritól: „Az erdő, mint egy kiadhatatlan kézirat”. (Tudok róla, hogy ennek eredeti formája így hangzott: „Az erdő, mint egy betiltott kézirat”. A hazai cenzúra beérte ennyi enyhítéssel; szinte nem is enyhítés. Erdélyben az ilyesmi még sokkal súlyosabban esett latba, mint idehaza.)

Balla Zsófia mindamellet tud játszani, ironizálni, tréfálkozni: „Ó, Invokáció, Jövell!” – írja csokonaisan nosztalgizáló versében, s a népdalt, a gyermekmondókákat sem veti meg – igen, az elhallgatás helyett a szavak közti csöndet választotta. A stílusterületi megközelítésből fakadó elnémulás, úgy hiszem, aligha következik szükségképpen az alkotói létezés-

ből, az életből; spekulatív úton létrejött döntésnek tetszik inkább. *A hallgatás rondójá*-ban így ad értelmet a csöndnek (amikor nem a politikai erőszak hallgattatja el) – szavakkal:

*Úgy hallgass: lovasok, falak
a csendtől tántorogjanak,*

*Jerikó falai dőlnek,
a fényes víztükrök vízzel,
megtelnek földdel és széllel,*

*Úgy élj, hogy azt, mi elveszett
forgassa fönn emlékezet,
halottaid is halljanak:
kiáltozásod hangtalan,*

A szavak megszégyenüljenek.